

УДК 614.885+94(477)

© Сергій Кармалюк (Чернівці)

ОРГАНІЗАЦІЯ НЕДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ОПІКИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті автор простежує становлення та організацію недержавної соціальної опіки в Українській Народній Республіці в 1917-1919 рр. Зокрема, розкрито процес створення органів управління охороною здоров'я, етапи формування та основні напрями діяльності Українського Товариства Червоного Хреста, його співпрацю з державними структурами та іншими соціальними організаціями, зокрема Російським товариством Червоного Хреста.

Ключові слова: медично-санітарна управа, Червоний Хрест, соціальна опіка, Директорія, Андрій В'язлов, харчові пункти, шпиталі.

Кармалюк С.

Организация негосударственного социального попечения в Украинской Народной Республике

В статье автор исследует становление и организацию негосударственного социального попечения в Украинской Народной Республике в 1917-1919 гг. В частности, раскрыт процесс создания органов управления здравоохранением, этапы формирования и основные направления деятельности Украинского общества Красного Креста, его сотрудничество с государственными структурами и другими социальными организациями, в частности Российским обществом Красного Креста.

Ключевые слова: медико-санитарная управа, Красный Крест, социальное попечение, Директория, Андрей Вязлов, пункты питания, госпитали.

Karmaluk S.

Organization of Non-government Social Car in the Ukrainian People's Republic

The paper is focused at organizing and development of non-government social care in the Ukrainian People's Republic in 1917-1919. In particular the process of founding the Health-care organization is revealed. The phases of formation and main trends of the Ukrainian Red Cross Society's activities and its cooperation with other social organizations, for example, with the Russian Red Cross Society are outlined.

Key words: medical-sanitary administration, Red Cross, social care, foodstuff stations, hospital.

Відновлена восени 1917 р. Українська держава постала перед складним питанням становлення власних політичних та соціальних інститутів. Формуючи управлінські структури, Центральна Рада в частині управління справою медицини та опіки наслідувала приклад Тимчасового уряду Росії, де вищим медико-адміністративним органом було проголошено Центральну лікарсько-санітарну раду. Як результат – у Києві було створено Генеральну військову українську медично-санітарну управу – перший орган управління медико-санітарною справою автономної України¹.

У вітчизняній науці зазначеної тематики певною мірою торкалися С. Коник² та Я. Радиш, які висвітлили процес організації охорони здоров'я в період Гетьманату та в добу Директорії. Частково дане питання розглядали Л. Жванко³, яка зосередилась на дослідженні проблеми охорони здоров'я та соціальної опіки в період Української Держави (квітень – жовтень 1918 р.), Б. Криштопа⁴, який вивчав питання щодо органів державного управління та керівництва системою охорони здоров'я в період української державності початку ХХ ст., З. Гладун⁵, в чій монографії знайшли відображення проблемні питання поєднання державної, регіональної і місцевої політики охорони здоров'я населення, координації діяльності органів і закладів охорони здоров'я різних форм власності і різного підпорядкування та О. Мартиненко⁶, який у своїй статті розглянув питання щодо системи охорони здоров'я України в період 1917–2007 рр. Завдяки кропіткій роботі фахівців Національного музею медицини України з'являються нові раніше невідомі історичні факти, зокрема історичний огляд щодо історії охорони здоров'я в Україні підготував О. Володек⁷.

12-15 жовтня 1917 р. в Києві відбувся з'їзд українського медично-санітарного персоналу, на якому з доповіддю “Утворення Крайового медично-санітарного органу при Генеральному Секретаріаті Української Центральної Ради” виступив декан медичного факультету Українського народного університету професор О. Корчак-Чепурківський. Заслухавши згадану доповідь та ряд виступів інших делегатів, зокрема й виступ лікаря М. Малигіна “Про лікарсько-санітарний устрій на Україні при новому її державному будівництві на демократичних засадах”, з'їзд прийняв резолюцію, в якій наголошувалось, що “весь лікарсько-санітарний устрій повинен базуватись на тих же, напрацьованих громадською медичною думкою, демократичних основах, на яких раніше будувалась земська медицина”⁸. Після тривалих дебатів було вирішено утворити Генеральну військову українську медично-санітарну управу в складі 5 осіб: лікарів Д. Одрини, М. Орловського, студента-медика Іскри; фельдшерів К. Захаренка та Семерчука. Тимчасовий уряд Росії не тільки визнав новостворений орган управління – Центральну лікарсько-санітарну раду, а й наголосив на необхідності співпраці з ним. Першим керівником управи став Б. Матюшенко – випускник медичного факультету Університету св. Володимира⁹. За період своєї діяльності медично-санітарна управа працювала над питанням про приєднання України до Женевської конвенції. А після проголошення IV Універсалу Центральної Ради перейняла на себе функції з надання медичної допомоги армії. Після проголошення незалежності Української Народної Республіки (далі УНР) у структурі нового керівництва – Ради народних міністрів замість нього було засновано Департамент охорони здоров'я, першим директором якого був все той же Борис

Матюшенко. Через деякий час департамент очолив Євмен Лукашевич, який на I Крайовому лікарсько-санітарному з'їзді був обраний заступником голови Всеукраїнського союзу українських лікарів та редактором журналу «Українські медичні вісті»¹⁰. Лише стрімкий наступ військ більшовиків не дозволив утворити товариство Червоного Хреста в січні 1918 р.

З поверненням на початку березня 1918 р. в Київ Центральної Ради питання про утворення Українського товариства Червоного Хреста (далі УТЧХ) наблизилось до своєї розв'язки. Була прийнята постанова про ліквідацію в Україні медичних закладів Російського товариства Червоного Хреста (далі РТЧХ) і відповідно до неї 12 березня Міністерством внутрішніх справ України призначено спеціального комісара, який наділявся широкими повноваженнями в даній галузі¹¹.

Українське товариство Червоного Хреста було створено в останні дні існування Центральної Ради. Ініціатива в створенні Українського товариства належала колишнім службовцям міського та земського союзів в Україні. Діюча військово-санітарна управа не могла впоратись зі всіма необхідними справами. Виникла потреба в організації, яка б займалась гуманітарною та благодійною діяльністю і була визнана Міжнародним товариством Червоного Хреста. Саме тому 15 квітня 1918 р. в Києві розпочав роботу з'їзд діячів Червоного Хреста в справі утворення УТЧХ. В ньому брали участь представники РТЧХ, військово-санітарної управи, Міністерства народного здоров'я й опіки, міського і земського союзів. На з'їзді прийнято рішення про створення організаційного комітету, який складався з 5 чоловік. До його складу ввійшли: по одному представнику від Головної військово-санітарної управи, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства народного здоров'я і опіки і два – від РТЧХ. В основу новоутвореної організації мали лягти структури Російського Південхреста, який було утворено з комітетів РТЧХ Південно-Західного фронту, та Головної військово-санітарної управи. Серед учасників з'їзду були досить відомі в Україні громадсько-політичні діячі С. Мазуренко, К. Захаренко, Д. Одрин, Є. Лукашевич А. В'язлов, І. Огієнко. Організаційний комітет Українського Червоного Хреста прийняв рішення прийти на допомогу галичанам і буковинцям – жертвам війни. Але оскільки УТЧХ було ще невизнане Міжнародним Червоним Хрестом і перебувало в стадії становлення, то вирішили відправити його загони та організації для допомоги потерпілим під прапором РТЧХ, згоду якого було отримано¹². Співголовами новоствореної організації стали Б. Матюшенко, Є. Лукашевич і В. Наливайко.

Гетьманський переворот дещо загальмував процес становлення УТЧХ. Причина цього була досить проста. Усі керівні посади в Українському Червоному Хресті займали прихильники Центральної Ради. Тому на кінець правління гетьмана ставлення його влади до УТЧХ стало ворожим. Цьому певним чином сприяв керівник Російського Південхреста, уродженець Полтавської губернії, сенатор Борис Євгенович Іваніцький¹³.

Зокрема з приходом до влади гетьмана Скоропадського представництво Російського Південхреста не поспішало згорнути свою діяльність на території України. Його органи, з одного боку, проводили ліквідацію своїх закладів, з другого – створювали нові. Саме в цей час керівництво Південхреста на чолі з Б. Іваніцьким, перейшло в підпорядкування генералу О. Денікіну, армії якого і надавалась медична допомога¹⁴.

В такій ситуації, перебуваючи в організаційному стані, Український Червоний Хрест змушений був активно співпрацювати з Російським Південхрестом. Наприклад, представництвом Південхреста були безкоштовно відпущені медикаменти для українських полонених, які перебували за кордоном. Також Український Червоний Хрест запропонував Російському Товариству спільні дії для допомоги військовополоненим колишньої Російської армії в Туреччині. Для налагодження контактів у Росію було відряджено члена комітету – лікаря В. Холодного¹⁵.

Турбота про українців – військовополонених та біженців була наріжним каменем в діяльності УТЧХ. Вже 22 липня 1918 р. відправлено на станцію Орша харчові та санітарні потяги. В них було все необхідне для допомоги біженцям-українцям. Проводилась активна діяльність і за кордоном. Влітку 1918 р. відряджено за кордон дві військово-санітарні місії: в Австро-Угорщину і Німеччину. Відразу ж за місіями вирушили в дорогу поїзди УТЧХ за полоненими українцями. Вони везли харчі, одяг, медикаменти. Перший такий потяг відправлено до Німеччини, а потім – до Румунії. Для допомоги тим полоненим, які поверталися додому самотужки, було створено етапний медичний пункт. Крім того, керівництво Українського Товариства прийняло рішення надати допомогу голодуючим дітям Петербурга, Москви і Холмщини. З метою покращення медичного обслуговування серед пересічних громадян на Установчому засіданні лікарів у 1918 р. засновано перше товариство сестер милосердя УТЧХ імені лікаря Людвіга Маліновського. На його плечі ліг важкий тягар – відновлення безкоштовного медичного обслуговування¹⁶.

Діяли і місцеві комітети Українського Червоного Хреста. Так, головою Київського відділу товариства був А. Ніковський. До складу комітету юдили такі відомі діячі, як Д. Одрин, А. В'язлов, К. Захаренко, І. Огієнко, П. Стеблицький. Однак процес створення губернських комітетів Червоного Хреста відбувався занадто повільно. Варто зазначити, що у 1918 р. за рішенням уряду Радянської України також було організо-

вано товариство Червоного Хреста. Спочатку його головою був А. Іванов, а після нього - Г. Петровський. Проте воно було лише філією РТЧХ¹⁷.

У 1919 році УТЧХ очолив сенатор Андрій Григорович В'язлов. Призначення на цю посаду А. В'язлов отримав після приходу до влади Директорії. Саме із зміною влади значно покращились справи УТЧХ. В період Директорії Червоний Хрест отримав можливість широко працювати як у країні, так і за кордоном. Було відправлено ще один санітарний поїзд до Німеччини. Окрім того, представник Головної управи Українського Червоного Хреста С. Мазуренко проводив активні переговори з представниками Англії, Франції, США, Данії, Росії про надання Україні гуманітарної допомоги. Завдяки активній міжнародній співпраці в Україну було направлено санітарний потяг на 200 ліжок. Пробитися йому через усі кордони допомагав військовий лікар, адмірал Ярослав Іполитович Окуневський – співробітник Центрального бюро для поборювання пошестей. Крім того, Є. Лукасевич та Б. Матюшенко як члени урядової місії допомоги заснували у 1919 р. закордонне бюро Українського Червоного Хреста. В той же час УТЧХ добивався міжнародного визнання. З цією метою було призначено представником Українського Червоного Хреста в комітет Міжнародного Червоного Хреста Л. Бачинського. Іншими представниками Українського Червоного Хреста за кордоном були: в Італії – лікар Філіпченко, в Туреччині – лікар Волонін, у Польщі – лікар Попель і Німеччині – лікар Холодний. Як наслідок, Українська управа Товариства встигла зав'язати тісні стосунки з цілим рядом зарубіжних країн. Також вдалося добитися ділового визнання з боку Женевського Центрального комітету¹⁸.

Значні зусилля Директорія спрямувала на посилення матеріальної бази Українського Червоного Хреста. В результаті вжитих заходів 20 січня 1919 р. з'являється постанова Міністерства народного здоров'я і опіки "Про припинення діяльності всіх організацій Російського товариства Червоного Хреста на території УНР". Усе його майно передавалось Українському Товариству. Але Російський Південхрест продовжував існувати і працювати, оскільки Український Червоний Хрест був не в змозі повністю його замінити. Пізніше, коли Український Червоний Хрест зміцнів, головний отаман С. Петлюра ввів у дію вищезгадану постанову Директорії. В лютому 1919 р. з'явилась іще одна постанова Міністерства народного здоров'я й опіки, якою було затверджено статут УТЧХ¹⁹.

Проте зовнішньополітична ситуація складалась не на користь Української держави. Другий наступ більшовиків змусив Директорію в першій декаді лютого 1919 р. залишити Київ і переїхати спочатку до Вінниці, а після ряду поразок – до Кам'янця-Подільського. Тому протягом 1919 р. особливо активною була діяльність Українського товариства Червоного Хреста на Правобережній Україні.

З приходом до влади більшовиків склалась двояка ситуація. Все керівництво Укрхреста відступило з Директорією, але на захопленій більшовиками території залишились його структури. Український Червоний Хрест змушений був пристосовуватись до нової влади. З боку більшовиків він знайшов підтримку в особі Р. Зубкова – одного з функціонерів Наркомату соціального забезпечення²⁰.

Як уже згадувалось, філія Російського Червоного Хреста проводила в Україні досить активну роботу. Здебільшого вона займалась обслуговуванням Червоної Армії і лише частково – полонених, біженців. Допомогу жертвам громадянської війни надавав переважно Український Червоний Хрест. З приходом більшовиків в Україну було змінено усе керівництво Росхреста і він став набагато лояльнішим до радянської влади. Та навіть у такій ситуації більшовики не встановили повного контролю над цією організацією, хоч допомогу Червоній армії надавали 16 санітарно-епідеміологічних загонів. Крім того, маючи великий досвід роботи в час війни, Росхрест основну увагу звернув на ефективну діяльність санітарних загонів, які робили щеплення, та на роботу загонів, які проводили дезінфекцію. Завдяки їхній діяльності Червона армія не зазнала великих втрат від епідемії тифу, як це сталось з армією Українською. Усі ліки для роботи Російської філії Червоного Хреста в Україні надходили централізовано зі складів Російського Товариства²¹.

Варто також зазначити, що діяльність розірваного УТЧХ не поступалась за своїми масштабами діяльності Російського Товариства. Чудове свідчення цьому – висновки більшовицької перевірки, яку зробила комісія №3 Вищої Санітарної інспекції. За їхніми даними, Укрхрест встиг протягом 1918-1919 рр. створити висококваліфіковані лікувальні заклади і налагодити медичну допомогу на належному рівні. Підтвердженням цього є те, що на початок червня 1919 р. в підпорядкуванні Українського Червоного Хреста по обидва боки фронту було 22 госпіталі, 6 епідеміологічних загонів, 1 санітарний потяг, пересувна санітарно-епідеміологічна лабораторія та 3 шпиталі за кордоном²².

Спрямованість роботи Українського Червоного Хреста по різні боки фронту була різною. Так, на території, захопленій більшовиками, він займався проблемами полонених, біженців, мирного населення. І лише частково, в тилу, надавав допомогу Червоній армії. Тому за висновками комісії №3, Укрхрест був потенційно більш небезпечним для радянської влади, ніж Російський Червоний Хрест. В розпорядженні Укрхреста було кілька лікарень, санаторіїв. Крім того, формувались дитячі колонії санаторного типу, притулок для безнадійно хворих на туберкульоз. Для забезпечення духовних потреб хворих було засновано похідну церк-

ву Стрітення Господнього. В її обов'язки входило обслуговування потреб різноманітних установ Українського товариства Червоного Хреста, в першу чергу, розташованих у м. Києві²³.

В той же час на території, підконтрольній Українському уряду, почали утворюватись губернські філії Українського Червоного Хреста. Проте стрімке скорочення території, контрольованої владою УНР, призвело до того, що на початок літа 1919 р. активно почала працювати лише Подільська управа УТЧХ.

Місцевий осередок Червоного Хреста розпочав активну роботу в різних напрямках. Насамперед було створено санітарний загін, який мав відправитись до Ярмолинців для облаштування там санітарно-перев'язочного пункту. Але відбути до місця призначення йому не вдалося і він розпочав роботу на залізничній станції Кам'янець-Подільського. З метою максимальної допомоги усім потребувачим ним було утворено евакуаційно-розподільчий пункт, на якому біженцям і пораненим видавали 0,5 фунта хліба, кусок сала, дві чашки чаю. Для задоволення духовних потреб там також були українські газети²⁴.

Проте основна увага зосереджувалась на допомозі діючій армії, оскільки становище на фронті було критичним. Так, 28 червня 1919 р. Подільським відділом Товариства було відправлено на фронт делегацію з продовольчою допомогою, зібраною селянами повіту. Вантаж складали: хліб, сало і тютюн в розрахунок на 2000 чоловік. Крім того, було сформовано загони-лазні, які також відбули на фронт. Активно проводився і збір коштів. Для цього використовувались традиційні кварта Червоного Хреста. Весь збір тривав майже місяць і пропагувався через місцеву пресу. Було зібрано 104423 крб. В останній день збору на бульварі в Кам'янці о 16 год. управою Червоного Хреста влаштовано гулянку на користь хворих та поранених козаків²⁵.

В липні 1919 р. в Кам'янець-Подільський переїхала Головна управа УТЧХ й розмістилась в будинку губернського правління. Відразу ж була випущена відозва, в якій запрошувались до співпраці лікарі, лікарські помічники та медсестри²⁶.

Активно діяли відділи організації на місцях. Подільський Червоний Хрест влаштував при земській лікарні короткочасні курси сестер милосердя. Вони розпочали свою роботу в липні 1919 р., були безкоштовні і тримались на чистому ентузіазмі. Чимало зусиль для того, щоб вони запрацювали, доклав лікар П. Бутковський. Як наслідок, уже 2 серпня 1919 р. відбулись випускні іспити. Їх відвідав голова Подільського відділу Червоного Хреста, ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету, професор І. Огієнко. Крім того, на іспити прибув голова Головної управи ТЧХ А. В'язлов, який цікавився знаннями слухачок. Варто зазначити, що з 35 осіб, прийнятих на курси, на іспити з'явилося 19. Усі вони успішно склали екзамени. Наймолодшій медсестрі було 17 років, а найстаршій – 31²⁷.

Головна управа Червоного Хреста робила усе, щоб допомога нужденним була якнайефективнішою. Наприклад, голова Товариства А. В'язлов звернувся наприкінці липня 1919 р. до Міжнародного товариства Червоного Хреста і до Товариств нейтральних держав з радіотелеграмою. В ній наголошувалось, що в Україні набули поширення різноманітні пошесті, тому для закупівлі медикаментів Головна управа Українського Червоного Хреста відряджає за кордон до Румунії, Італії та Швейцарії місію на чолі з І. Огієнком. Її підготовка до від'їзду тривала весь серпень. До складу місії входили: член Головної управи Червоного Хреста Петро Порфирович Видибіда та лікар Василь Якович Совачів. Завдання місії полягало в закупівлі ліків та санітарного майна і доставці його в Україну. Крім того, голова місії І. Огієнко мав вийти у зносини з Головною Інтернаціональною Управою Червоного Хреста в Женеві щодо визнання УТЧХ. Місія також мала з'ясувати стан військовополонених-українців часів Першої світової війни. В той же час вона мала заявити протест проти насильств і безчинств, які творились на захоплених українських землях більшовицькими та польськими військами. На початку вересня 1919 р. голова Червоного Хреста А. В'язлов повідомив, що місія готова до від'їзду за кордон²⁸. Варто зазначити, що на окупованій поляками території Західної України повсюди закривались комітети УТЧХ. В Тернополі польська влада заарештувала і вислала за межі краю голову місцевого осередку Червоного Хреста священика Конрада²⁹.

Що стосується території, контрольованої українською владою, то тут Товариством Червоного Хреста робилось усе, щоб допомогти діючій армії. Наприклад, Подільським відділом на кінець липня 1919 р. було закінчено організацію шпиталю для одужуючих козаків у с. Панівці. Лазарет був розрахований на 600 осіб. Усіма організаційними справами займалась С. Русова. Крім того, відповідно до прохань рідних, Подільським Червоним Хрестом було засновано інформаційне бюро. В ньому були дані про поранених українських вояків і про те, в яких госпіталях вони проходили лікування³⁰. Для подальшого забезпечення наступаючої армії необхідною кількістю медсестер, Подільським відділом Товариства було оголошено прийом на чергові короткочасні курси з їх підготовки. Вони розпочали свою роботу 16 серпня 1919 р. Для їх підтримки було організовано збір коштів. Одночасно проводився збір і на потреби армії. Так, представник головного командування держав Антанти при українському урядові майор Сигаєн подарував Українському Червоному Хресту 6000 грн. Крім того, даним представництвом була надана допомога для влаштування козацької їдальні³¹.

Отже, поступово Український Червоний Хрест перетворився на солідне відомство з відповідним штатом спеціалістів та широко розгалуженою системою закладів. Допомога, надана ними, була неоціненною з погляду врятованих людських життів. Проте через фінансові проблеми вона не могла бути всеохоплюючою.

¹ Влодек О. Історія охорони здоров'я в Україні [Електронний ресурс] / О. Влодек. – Режим доступу : www.health.gov.ua/www.nsf0/cfa2f61cb965c8a9c2256b870032aefc?OpenDocument

² Коник С. Державне управління охороною здоров'я в період Гетьманату та в добу Української Народної Республіки (1917-1920 рр.) / С. Коник, Я. Рашиш // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2003. – №4. – С.24-34.

³ Жванко Л.М. Соціальні виміри Української держави (квітень – грудень 1918 р.) / Л. М. Жванко. – Х. : Прапор, 2007. – 224 с.

⁴ Криштопа Б.П. Органи управління та керівництво здоров'ям в період української державності [Електронний ресурс] / Б.П. Криштопа // Агапіт. – 2000. – № 12. – Режим доступу : www.histomed.kiev.ua/agapit/aggp01.html

⁵ Гладун З.С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації) [Електронний ресурс] / З.С. Гладун // Економічна думка. – Тернопіль, 2005. – Режим доступу : <http://pravo.biz.ua/content/025/0002.htm>.

⁶ Мартиненко О.В. Система охорони здоров'я України в період 1917–2007 рр. Керівники, події, факти, коментарі / О.В. Мартиненко // Новини медицини і фармації. – 2007. – № 9.

⁷ Влодек О. Названа праця.

⁸ Там само.

⁹ Мартиненко О.В. – Вказ. праця.

¹⁰ Там само.

¹¹ Українські Медичні Вісті. – 1918. – №2-3. – С. 81.

¹² Українські Медичні Вісті. – 1918. – №4. – С. 114; Центральний державний історичний архів України в Києві (далі ЦДІАК України), ф. 719, оп. 1, с. 628, арк. 1; Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, с. 18, арк. 25.

¹³ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, с. 18, арк. 25.

¹⁴ Там само. – Арк. 21.

¹⁵ ЦДІАК України, ф. 719, оп. 1, с. 628, арк. 1; Українські Медичні Вісті. – 1918. – №9-10. – С. 272.

¹⁶ Українські Медичні Вісті. – 1918. – №9-10. – С. 272; Івченко Л. Український Червоний Хрест в Києві (1941-1942) / Л. Івченко // Матеріали до історії Української Медицини. – Чикаго : Видавництво УЛППА, 1988. – Т. 2. – С. 133-136.

¹⁷ Про Червоний Хрест. – К. : Здоров'я, 1976. – С. 5; Українські Медичні Вісті. – 1918. – №9-10. – С. 272.

¹⁸ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, с. 18, арк. 25; Івченко Л. Названа праця. – С. 138.

¹⁹ ЦДІАК України, ф. 127, оп. 179, с. 83, арк. 1; Державний архів Вінницької області, Ф.Р-1196, оп. 1, с. 29, арк. 13.

²⁰ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, с. 18, арк. 22, 31, 34.

²¹ Там само.

²² Там само. – Арк. 26.

²³ Там само. – Арк. 26-27; ЦДІАК України, ф. 127, оп. 179, с. 83, арк. 1.

²⁴ Визволення. – 1919. – №8; Новий Шлях. – 1919. – №56.

²⁵ Визволення. – 1919. – №12; Вісник УНР. – 1919. – №33.

²⁶ Визволення. – 1919. – №21; Україна. – 1919. – №5.

²⁷ Визволення. – 1919. – №12; Україна. – 1919. – №1.

²⁸ Визволення. – 1919. – №26; Україна. – 1919. – №3; №22.

²⁹ Воробець Т. Український Червоний Хрест (Нарис діяльності за Другої світової війни) / Т. Воробець // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто : Видавництво Літопис УПА, 1992. – Т. 23. – С. 55.

³⁰ Визволення. – 1919. – №12; Подольський край. – 1919. – №420.

³¹ Україна. – 1919. – №12; №17;

УДК 355.291.5:342.384.4“182”(477)

© Вільховик О. (Полтава)

ДЕЗЕРТИРСТВО НА ТЕРЕНАХ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1918 – ПОЧАТОК 1920-х рр.): СПРОБА АНАЛІЗУ

У статті автор простежує ставлення українського населення, а саме призовників та червоноармійців до служби у лавах Червоної армії. Зроблено спробу розкрити причини і наслідки дезертирства та роль каральних органів більшовицької влади у створенні боєздатної армії.

Ключові слова: мобілізація, дезертирство, Червона армія, червоноармієць.

Вільховик О.

Дезертирство в Красной армии на территории советской Украины (1918 – начало 1920-х гг.): попытка анализа
В статье автор рассматривает отношение украинского населения, а именно призывников и красноармейцев к службе в рядах Красной армии. Сделана попытка раскрыть причины и следствия дезертирства и роль карательных органов большевистской власти в создании боеспособной армии.

Ключевые слова: мобилизация, дезертирство, Красная армия, красноармеец.

Vilihovik O.

The phenomenon is desertion in the Red Army on the territory of soviet Ukraine (1918 – early 1920th)

The article deals with the problem of the Ukrainian population, namely draftees and red army soldiers attitude to service in the Red army. An attempt to real causes and effects of desertion and role of punitive organs of bolshevist power in creation of efficient army is made.

Keywords: mobilization, desertion, Red army, Red Army soldier.

У сучасній історіографії набувають все більшого значення проблеми військового будівництва в Радянській Україні. Історіографія теми незначна і, по суті, вичерпується декількома працями російських науковців. Серед них В.В. Овечкін¹, який досліджував процес формування Червоної армії та негативні явища, які його супроводжували. Особливу групу праць становлять спогади або